

וְבַהֲרַ צִיּוֹן תִּהְיֶה פְּלִיטָה וְהָיָה קִדְשׁ

מדברי החפץ חיים על המצב בארץ הקודש

הרב נתנאל אריה

ראשי פרקים:

מי האיש החפץ חיים

ישראל ושמעאל

בהר ציון תהיה פליטה

"מדינת ישראל שקמה בל תימוט"

מי האיש החפץ חיים

רבי ישראל מאיר הכהן מראדין (1838-1933), ידוע יותר בכינויו "החפץ חיים", על שם ספרו העוסק בהלכות לשון הרע. יותר משהיה גאון תלמודי ופוסק עצום, היה צדיק ובעל מידות תרומיות, וכנראה משום כך זכה שפסקיו יתקבלו בכל ישראל¹. רבות אפשר לספר על אישיותו ועל מידותיו, אך אסתפק באנקדוטה ששמעתי מפי יוסף אנוז איש חספין. יוסף נולד בעיירה קלובוצק שבמערב פולין בשנת 1922. יום אחד, הוא מספר, הודיע המלמד בהתרגשות ש"הראדינר" יגיע מחר לעיירה, והסביר שהחפץ חיים מכתת את רגליו בעיירות, ומפיץ את ספריו לזיכוי הרבים.

התבקשתי ללוות אותו השכם בבוקר מהפונדק בו התאכסן אל בית הכנסת, ומשם להוליך אותו בין כל בתי היהודים שבעיירה. התרגשתי מאוד מהזכות שנפלה בחלקי. ניסיתי לדמיין בעיני רוחי כיצד נראית דמותו ההדורה של אותו גדול, אלא שכאשר פגשתי אותו, הופתעתי לראותו לבוש במעיל פשוט ובכובע מצחייה ישן נטול כל הדר. הייתי נבוך, אך תכף ומיד קלטתי, גם כילד צעיר, את שיעור קומתו. לכל אורך הדרך מהפונדק אל בית הכנסת, הוא

1 רבים שואלים מדוע התקבל ה"משנה ברורה" יותר מ"ערוך השולחן", שמחברו היה ידוע כפוסק חשוב יותר. התשובה לכך אמר לי רה"י הרב יואל מנוביץ בשם הרצ"ה, כי הוא היה זה שחיבר גם את הספרים "חפץ חיים" ו"שמירת הלשון". כעין זה בספרו של הרצ"ה "לנתיבות ישראל ח"ב, אישים, פרק ג, על החפץ חיים: "שמו הנודע בישראל ונקבע לדור ולדורות: החפץ חיים... מתוך היסוד הקדוש הזה נמשכות תולדותיו של צדיק... כמו בספר משנה ברורה".

האיר פניו לכל אדם, והקדים לברך בברכת בוקר טוב את כולם, יהודים וגויים כאחד. הכרתי את ההלכה בשולחן ערוך, ואת המנהג בפועל שלא לומר שלום קודם התפילה¹, ודווקא משום כך הנהגתו ומאור פניו היו לי שיעור מופלא בהבנה מהו גדול וצדיק אמיתי, חתם יוסף את דבריו.

ישראל ושמעאל

סמוך לאותה תקופה התרחש הסיפור הבא. היה זה שנים ספורות לאחר מאורעות תרפ"ט (1929), בהם טבחו ערבים ביהודי חברון ובמקומות נוספים בארץ ישראל. באותם הימים התארגנה קבוצת בני ישיבות לעלות לארץ ישראל, אך הדבר לוהה בספקות באשר למעמד לימוד התורה בארץ, וגם בחששות ביחס למצב הבטחוני. אחד מהבחורים היה הרב שמעיה אליעזר דיכובסקי. על מנת לפשוט את הספק, הוא החליט לנסוע לראדין, ולשאול בעצת צדיק הדור. למרות מצבו הבריאותי של החפץ חיים הוא זכה להתקבל על ידו, וכך הוא מספר: כשהרציתי את ספקותי באשר ליכולת ללמוד תורה בשקידה ובאיכות בארץ, הוא ענה לי מיד במתק לשונו, והרגיע אותי באומרו שלחשש זה אין מקום כלל, ואדרבא גדולה מאוד מעלת לימוד התורה בארץ הקדושה, והאריך בשבח תורת ארץ ישראל.

רציתי להוסיף ולהביע בפניו את שאר החששות שעל לבי, ובייחוד את החשש הגדול ביחס למצב הבטחוני בארץ ישראל, בגלל בני ישמעאל המתנכלים לכל יהודי אשר יושב שם, כמו שהיה שטבחו באכזריות בבני הישיבה ולא חסו אפילו על נשים וטף, אלא שהחפץ החיים הקדימני בדברי תורה, עד שלא הייתי נצרך להעלות שאלה זו כלל, וכך אמר לי: התורה הקדושה אומרת על ישמעאל "וְהָיָה פְּרָא אָדָם", והלא ידוע כי התורה שלנו היא נצחית, ואם היא אומרת זאת על ישמעאל, משמעות הדברים היא, שלנצח יישאר ישמעאל פרא אדם. גם אם יתאספו כל עמי התרבות שבעולם, וירצו לחנך את ישמעאל ולעשותו לבן תרבות, לא יעלה הדבר בידם. התורה העידה עליו שיהיה פרא אדם, ו"יהיה" פירושו גם לעתיד, לנצח. ואפילו אם ישכיל ישמעאל ללמוד, ויהיה למשל עורך דין, או

1 לשון השו"ע בהלכות תפילה פט. ב: "כיון שהגיע זמן תפלה, אסור לאדם להקדים לפתח חבירו ליתן לו שלום, משום דשמו של הקדוש ברוך הוא שלום, אבל מותר לומר לו צפרא דמרי טב... ואם אינו משכים לפתחו, אלא שפגע בו בדרך, מותר ליתן לו שלום. וי"א שאפילו במוצא חבירו בשוק לא יאמר לו אלא צפרא דמרי טב, כדי שיתן לב שהוא אסור להתעכב בדברים אחרים כלל, עד שיתפלל". ראו עוד בפרקי אבות ד, טו "הוי מקדים בשלום כל אדם", ובמסכת ברכות יז, א: "אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם, ואפילו נכרי בשוק".

יהיה עורך דין פרא אדם. ואם ישכיל להיות פרופסור, אז יהיה פרופסור פרא אדם. זאת אומרת שהפראות שבו לא תסור ממנו לנצח. או אז נאנח החפץ חיים ואמר: מי יודע מה פרא אדם זה עלול עוד לעשות לעם ישראל באחרית הימים. הוא סיים את שיחתו ואמר לי: מכל מקום אין חשש זה צריך להיות עיכוב לעלות לארץ ישראל, וברך אותי: עלה לשלום וה' יצליח דרכך!²

דבריו של החפץ חיים נוגעים לדיוק תחבירי מעניין בלשון הפסוק. בשפות השמיות, להבדיל מהשפות האירופיות, ה"שם" קודם ל"תואר". אם כן צריך היה הפסוק לומר "אדם פרא" ולא "פרא אדם". כך כתב עשרות שנים קודם לכן מהרי"ל דיסקין (1818-1898). לדבריו אופיו הפראי של ישמעאל מושרש בטבעו, עד שהדבר בא לידי ביטוי בהגדרתו כפרא בצורת אדם:

ידוע שבכל מקום יבוא שם התואר אחר שם העצם, כמו "ועיר פְּרָא" (איוב יא, יב) וכמו: איש נבון, איש חכם, אדם טוב, אדם רע, שם העצם קודם, ולא נמצא (כמעט) בשום מקום במקרא שם התואר קודם. ויתכן שכאן רָמַז רָמַז שעיקרו יהיה פרא, ושם אדם יהיה טפל אצלו לשם פרא, כי זה יהיה העיקר.³

יש מקום כמובן לפרש את צמד המילים "פרא אדם" באופן שונה, כמביא לידי ביטוי את החציון שיש בנפשו של ישמעאל, שמצד אחד יש בו מן הפרא, ומצד שני הוא גם אדם מדיני.⁴ יתירה מכך, מהרי"ל דסקין בעצמו, בסוף פירושו הנזכר לעיל, העלה אפשרות פרשנית נוספת, שצמד המילים מבטא תהליך דו שלבי: "מקודם יהיה פרא ואחר כך אדם". לדרך זו, יש לשאוב מכך עידוד, שמערכת היחסים בין עם ישראל לבני ישמעאל תגיע לכלל הבשלה והשלמה בעתיד, כפי שהיה בפועל אצל ישמעאל עצמו, ששב מדרכו וחי בשלום עם יצחק.⁵

על כל פנים בדבריו של החפץ חיים מצוירת המציאות העתידית כפי שהיא מתגלה לעינינו כיום. אלפי שנות היסטוריה עקובה מדם ממחישות, לצערנו, עד כמה פראותם של רבים מבני ישמעאל עומדת בעינה. גם כיום, מלומדים מפורסמים מגבים את פעילותם של ארגוני

2 הרב שמעיה אליעזר דיכובסקי, נאות דשא, (עורך: הרב שלמה דיכובסקי), ת"ת תשל"ז, הקדמה עמ' יח-יט בעיבוד קל.

3 חידושי מהרי"ל דסקין על התורה, פרשת לך לך, ירושלים תשמ"ה, עמ' מג

4 ראו כיוצ"ב במדרש בראשית רבה מה, ט וכן בפירוש מלבי"ם על אתר.

5 לדיון ביחס המורכב של התורה והז"ל לבני ישמעאל ראו מאמרי "ישראל וישמעאל שורשי הססוך הישראלי ערבי", ידיו אמונה (עורך ראשי: ר' דביר במברגר), הוצאת אסיף, שנתון איגוד ישיבות ההסדר, תשפ"ד, עמ' 34-65. כאן אנו עסוקים במשנתו של החפץ חיים, כפי שהתפרסמה בדרשותיו.

טרור או פועלים בעצמם בבוטות, ויש אף בעלי תארים אקדמאיים בכירים העומדים בראשי ארגונים העוסקים בטרור רצחני.⁶

בהר ציון תהיה פליטה

מדוע באמת יעץ החפץ חיים לעלות ארצה, למרות כל הידוע על העימות הקשה הצפוי עם בני ישמעאל, כמובא בדברי חכמינו ז"ל במקומות רבים?⁷ התשובה לכך נעוצה במסורת נפלאה נוספת מבעל החפץ חיים.

הרב אברהם ישראל משה סלומון (1883-1956), הנודע בכינויו 'הרב מחרקוב', היה נשוי לבתו של הרב משה לנדינסקי, ראש ישיבת ראדין ויד ימינו של החפץ חיים. בספרו "נתיבות הקודש" על התורה והמועדים כתב הספד ארוך ומרגש על החפץ חיים, ובסופו ציין שכל מי ששמע את דבריו הרגיש שנאמרו ברוח הקודש, כלומר ששרתה עליו רוח קדושה, כאשר ניתן היה לראות זאת בפועל. בין שאר הדוגמאות העיר המו"ל בהערת שוליים, כי על אחת מכריכות ספרי הרב מחרקוב נכתב: "שמעתי מאיש מהימן, הלא הוא יקירי הרב המופלג מוה"ר ר' אברהם אליעזר שליט"א כרמל, כי שמע מכבוד הצדיק בעל החפץ חיים וצ"ל כי כל איש ואיש אשר יש לו מוח בקודקודו יסע לארץ ישראל, ויקנה בית ואחוזה, כי העיר ברלין וגם הכרכים בחו"ל יחרבו, וארץ ישראל תימלט".⁸

הרב שמואל גריינמן (1889-1957) היה עוזרו הקרוב של החפץ חיים, והוציא לאור את הספר "חפץ חיים על התורה" בו שמועות ופירושים מתורת רבו. כך הוא פתח את פרשת וישלח: בשנת תרצ"ג (1933), כאשר צורר כל היהודים באשכנז (היטלר ימ"ש) עלה לגדולה ולקח את רסן הממשלה בידו, נשאל החפץ חיים על ידי אחד מראשי הישיבה בראדין, מה

6 פרופ' אדוארד סעיד מאוניברסיטת קולומביה, מחבר הספר "אורינטיזם", טרח להדגים את דברי מהרי"ל דיסקין בגרסתם המודרנית. לאחר יציאת צה"ל מלבנון במאי שנת 2000, צולם סעיד, יחד עם בנו, כשהוא משליך אבנים מצידה הלבנוני של הגדר אל עבר חיילי צה"ל. הוא עזב את הקתדרה, וטס מארה"ב עד ל"שער פטמה", כדי ליידות אבנים כאחרון הפרחחים. אנו מכירים היטב גם גרסה תוצרת הארץ בדוגמת ד"ר אחמד טיבי שהיה יועצו של יאסר עראפת, או ד"ר עזמי בשארה הנושא תואר דוקטור לפילוסופיה מאוניברסיטת הומבולדט, וערך את הספר "הנאורות - שש מסות על נאורות ומודרניזם"...

7 ראו לדוגמה פרקי דר"א (היגר) פרק כז-לא; מדרש הגדול לבראשית טו, יב; זהר שמות לב, א ועוד הרבה בראשונים ובאחרונים.

8 הרב אברהם ישראל משה סלומון, נתיבות הקודש - חידושים וביאורים על התורה מועדים דרשות ועוד, ירושלים תשס"ב, עמ' קסא, בהערת המו"ל.

יהיה גורלם של אחינו במדינות אשכנז ופולין, אחרי אשר הרשע הצורר הכריז בפומבי על מטרתו להכחיד את שם ישראל חלילה. ענהו החפץ חיים כי זה לא יעלה בידו. מעולם לא הצליח מאן דהוא לכלות ולמגר את כל עמנו, בכל ארצות פזורינו. כתוב מפורש הוא: "וַיֹּאמֶר אִם יָבוֹא עֲשׂוֹ אֶל הַמַּחְנֶה הָאֶחָד וְהִפְּהוּ וְהָיָה הַמַּחְנֶה הַנֶּשְׂאָר לְפִלִיטָה"⁹. הבין השואל כי הסכנה קרובה, והוסיף לשאול, אם ח"ו יעלה ביד הצורר להשמיד את יהדות אירופה, רוב מניין ובניין של עם ישראל, מיהו אפוא המחנה שיישאר לפליטה? ענהו החפץ חיים זצ"ל, שהוא כתוב מפורש בדברי הנביאים: "וּבְהָר צִיּוֹן תִּהְיֶה פְּלִיטָה וְהָיָה קִדְשׁ" (עובדיה א, יז). הרב השואל יצא מאת החפץ חיים כשידיו רועדות על חורבנה של יהדות אירופה, ולבו היה נכון ובטוח, כי ארץ ישראל תינצל, וחרב לא תעבור בה. וכן היה, תחילת מפתחו של רשע זה הייתה בהתקרבו לחופי ארצנו הקדושה.¹⁰

כך ידוע לנו גם משני תלמידיו הגדולים; הרב יוסף שלמה כהנמן זצ"ל (1888-1969) מייסדה של ישיבת פוניבז', והרב אלחנן בונם וסרמן זצ"ל הי"ד (1875-1941). על גגה של ישיבת פוניבז' חקוק עד היום הפסוק: "וּבְהָר צִיּוֹן תִּהְיֶה פְּלִיטָה וְהָיָה קִדְשׁ". בראיון שנערך עם הגאון מפוניבז', בחודש אייר תש"ך, הוא נשאל מדוע נבחר דווקא פסוק זה כסמל הישיבה, ומתי עלה הדבר במחשבה? וכך ענה: אגיד את האמת, מאז נפרדתי מפוניבז' נתלווה אלי פסוק זה ולא הרפה ממני... אבל את הפסוק ציינתי על מרומי הבניין בגלל מעשה שהיה, וזה אחד הדברים המופלאים אשר שמעתי מפי החפץ חיים. נכדו של החפץ חיים סיפר לי, שאלה היו דבריו האחרונים ביום הסתלקותו. הנכד סיפר זאת בתור עד ראייה. החפץ חיים נסתלק ביום כד לחודש אלול שנת תרצ"ג. יום אחד לפני הפטירה שתק הצדיק החולה מרוב חולשתו. לפתע נתעורר מתרדמתו ושאל את המקורבים: מה נשמע? חתנו רבי משה לנדינסקי, ראש ישיבת ראדין, שישב ליד מיטת החולה השיב כי עם ישראל זקוק לרחמים, משום שהצורר מאיים בגלוי להרע ליהודים. ואז נתעורר החפץ חיים, והכריז את הפסוק הזה ותו לא: "וּבְהָר צִיּוֹן תִּהְיֶה פְּלִיטָה וְהָיָה קִדְשׁ".¹¹

מעין המשך מופלא להשפעת המבט האמוני העמוק של החפץ חיים על תלמידו הגדול, מספר

9 כעין זה בפירוש העמק דבר לנצי"ב מוולוז'ין: "מאי נפקא מינה שיהא המחנה השנית לפליטה? אלא... כבר הוא מובטח מהקב"ה שלא יכלה הוא וזרעו".

10 הרב שמואל גריינמן, חפץ חיים על התורה, מהדורת בני ברק, ראש פרשת וישלח (כמהדורה הראשונה שיצאה בניו יורק תש"ג, לא נמצאת מובאה זו).

11 מתוך ראיון עם הרב מפוניבז' בירחון "בית יעקב", אייר תש"ך, והתפרסם בכמה בימות.

המגיד הירושלמי הנודע רבי שלום שכרדון (1912-1997), כפי ששמע מהרב בצלאל זולטי זצ"ל, בהספד שנערך לרב מפוניבוז'. הרב זולטי סיפר כי פגש את הרב כהנמן בירושלים ביום י"ג בתמוז שנת ת"ש (1940), כשהמצב בארץ היה חמור ביותר. הגרמנים כבר עמדו בגבול מצרים, תוך זמן קצר היו יכולים להגיע לארץ ישראל, וכל הישוב היה שרוי בפחד עמוק מפני הבאות. והנה, אומר לו הרב מפוניבוז': היום קניתי אדמה בבני ברק, כדי לבנות עליה את ישיבת פוניבוז'!

בוודאי תשאל אותי, המשיך הרב, במצב זה, כשעומדים ממש בסכנה גדולה אתה הולך וקונה מגרש לישיבה? אלא כתוב בספר ירמיהו, שהוא הצטווה בדבר ה' לקנות שדה מחנמאל דודו, דווקא בעת שנתבשר שהארץ נופלת בידי הכשדים, כפי שנאמר: "וְאָקְנָה אֶת הַשָּׂדֶה מֵאֵת חֲנַמְאֵל... וְאָכַתְבָּ בְּסֵפֶר וְאָחַתְתֶּם וְאָעַד עֲדִים"¹². והנה בהמשך הפרק תמה ירמיה על כך, ושאל את ה': "הֲנִי הַסְּלֵלוֹת בָּאוּ הָעִיר לְלִכְדָּה... וְאַתָּה אֲמַרְתָּ אֵלַי... קְנֵה לָךְ הַשָּׂדֶה בְּכֶסֶף וְהָעֵד עֲדִים וְהָעִיר נִתְּנָה בְּיַד הַכַּשְׂדִּים!?" אך הקב"ה השיב לו: "הֲנִי אֲנִי ה' אֱלֹהֵי כָל בָּשָׂר הַמְּנִי יִפְּלֵא כָל דְּבָר... אֶל הָעִיר הַזֹּאת אֲשֶׁר אַתֶּם אֲמַרִים נִתְּנָה בְּיַד מְלֶךְ כָּל בְּחָרָב וּבְרָעַב וּבְדָבָר: הַנְּנִי מְקַבְּצִים מִכָּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדְחַתִּים שָׁם בְּאֶפְרַי וּבְחַמְתִּי וּבְקַצְפָּה גְּדוֹל וְהִשְׁבַּתִּים אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וְהִשְׁבַּתִּים לְכַטָּח". הרב מפוניבוז' סיים ואמר: חכמינו ז"ל אמרו: "נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה"¹³, ולכן ראיתי צורך דווקא עכשיו לקנות אדמה לבנות עליה ישיבה. הסיפור נורא ונפלא עד מאוד, סיים ר' שולם את סיפורו.¹⁴ לאמור, כה חזקה הייתה אמונתו שהיד האלוהית שהביאה אותנו ארצה, תמשיך ותהיה איתנו.

הרב כהנמן והרב וסרמן היו חברים בלב ובנפש, ולמדו בחברותא כשלוש שנים ב"כולל קדשים" אצל החפץ חיים, אך היו חלוקים מאד ביניהם בכל הנוגע לשאלות ציבוריות ובעיקר בכל הנוגע לשאלת ארץ ישראל. הרב מפוניבוז' ראה באור חיובי את פעילות העלייה וההתיישבות בארץ הקודש, ולעומתו הרב וסרמן הפך להיות במידה רבה לסמל ההתנגדות ולנושא דגל הקנאות.¹⁵

12 ירמיה לב, י

13 מגילה יד ע"א

14 שאל אביך ויגדך מאוצרו של רבי שלום שכרדון, (עורך: ישראל שפיגל), הוצאת מכון דעת ירושלים תשנ"ג, ח"ב, עמ' עב-עג בעיבוד קל.

15 ראו הרב שמואל קול, אחד בדורו: קורות חייו מאבקו ופעלו של רבי יוסף שלמה כהנמן, הוצאת אורות, ת"א תש"ל, ח"א עמ' 114. ראו עוד הרב יצחק דדון, אתחלתא היא, ירושלים תשס"ח, ח"ב עמ' שג-שיו. מאידך ראו דבריו

ר' אלחנן וסרמן וצ"ל הי"ד השמיע דרך קבע בקול צלול וברור את דעתו של החפץ חיים, אודות הסכנה הגדולה העומדת בפתח, אך בעיקר התמקד בסכנה הרוחנית הצפויה מפני ראשי ההנהגה הציונית. כך היה בכינוסי אגודת ישראל השונים, דוגמת הכנסייה הגדולה השלישית של "אגודת ישראל" שהתקיימה במרינבד בשנת תרצ"ו. כנסיה זו עסקה בשאלת היחס להסכם החלוקה, ובדעת רבני אגודת ישראל בעניין הקמת מדינה לעם ישראל. דעות קוטביות נשמעו מכאן ומכאן, אך הרב וסרמן היה חריף מכולם וכפי שמפורסם אמר בדבריו, שאם תקום מדינה יהודית החילונים ישלטו, ובתי החינוך יהיו נגד התורה, על כן: "אותם האנשים אשר אומרים כי זהו אתחלתא דגאולה, להם אנו מודיעים דעת תורה, שזה אינו אתחלתא דגאולה, אלא התחלת הגלות... אבל זהו יש לנו לומר שזה יקרב את הגאולה, שהגאון מוילנא וצ"ל אמר אשר כל הצרות שבאים לישראל מקרבים את הגאולה, וגם הצרה של מדינה יהודית, מחכים אנו אשר יקרב הגאולה". הוא נסמך על דברי החפץ חיים אודות השעה הנוראה הצפויה לעם ישראל. ודבריו הנוקבים עשו להם קול בכל רחבי אירופה, והיו ידועים לכל בר בי רב.¹⁶

תוספת משמעותית נמסרה בשם הרב איסר זלמן מְלֶצֶר (1870-1953), מי שהיה רבה של סלוצק, ולאחר מכן ראש ישיבת עץ חיים בירושלים ויושב ראש מועצת גדולי התורה. מספר נכדו, הרב ידעאל מלצר: היה זה בימי מלחמת השחרור, הלגיון הערכי הפגיו את ירושלים ללא הרף, ובין הנפגעים היה אף רבנו (הגרא"ז מלצר זצוק"ל) שנפצע קשה באחת ההפגזות. יסוריו היו גדולים ביותר, אולם הוא לא נאנח. פעם בא לבקר ליד מיטת חוליו רבי שלמה זלמן ברא"י פרוש, ומשראה את סבלו ויסוריו של גדול הדור, נמלטה מפיו

החוצבים להבות של הרב וסרמן, בקנאות גדולה לקדושת ישראל, בחוברת "עקבתא דמשיחא" בהוצאת נצח בשנת תש"ב ע"י הסופר והלוחם משה שינפלה, ובהרחבה בספר "קובץ מאמרים" בהוצאת בן המחבר, הרב אלעזר שמחה וסרמן, ירושלים תשכ"ג.

16 ראו לדוגמה הרב אליהו לופיאן, לב אליהו, ח"א עמ' ריו וח"ב עמ' קעב (בהערה) משמו של החפץ חיים, כי כ-25 שנה לאחר מלחמה הראשונה תהיה מלחמה עולמית שנייה, שהראשונה תהיה כאין וכאפס כנגדה, ואחר כך תהיה מלחמה שלישית, ותהיה עת צרה ליעקב אבל ממנה יוושע, ויתקיים בה הפסוק: "יְבַנְּנִי עַל הָעִיר הַזֹּאת לְמַעַנִּי וְלְמַעַן דָּוֵד עֲבָדִי" (מלכ"ב כ, ו). כעין זה ממש מובא בשם ר' יחזקאל לוינשטיין וצ"ל, המשגיח של ישיבת פוניבז'. כך הובא גם בספרו של ר' שלום שבררון, שאל אביך ויגדך, ח"א עמ' ע-עא. כך הובא שם בשם ר' משה אדלברג ששאל את החפץ חיים בבחירתו האם לעלות לארץ הקודש, ובשם ר' ברוך בער ליבוביץ' שככה בדמעות שליש כאשר שמע זאת מהחפץ חיים בכינוס של ראשי ישיבות, וכן שמע זאת מר' איסר זלמן מלצר שכך אמר לו החפץ חיים. מאידך גיסא ראו מאמרו המקיף של שלמה טיקוצ'ינסקי, "בהר ציון תהיה פליטה: הרב יוסף שלמה כהנמן, הרב מפוניבז'", בתוך: הגדולים, אישים שעיצבו את פני היהדות החרדית בישראל (עורכים: בנימין בראון ונסים ליאון), הוצאת מכון ון-ליר ומאגנס, ירושלים תשע"ו, עמ' 591-571, שלא הזכיר מאומה מן העניין.

אנחה. פנה אז אליו רבנו ואמר לו: הנה בעזרת ה' בקרוב תתגשם נבואת הנביא: "ובְּהָרָה צִיּוֹן תִּהְיֶה פְּלִיטָה וְהָיָה קִדְשׁ".

הוסיף הרב מלצר ואמר: היה זה לפני מלחמת העולם השנייה. ישב פעם מרן החפץ חיים, ולידו תלמידו הגדול רבי אלחנן ווסרמן. נאנח החפץ חיים ואמר: אני רואה עננים שחורים אשר מתקדרים על שמי אירופה. סכנה נוראה מרחפת על כלל ישראל. נחרד רבי אלחנן ווסרמן ושאל: ומה יהיה? השיב לו החפץ חיים ואמר: "ובְּהָרָה צִיּוֹן תִּהְיֶה פְּלִיטָה וְהָיָה קִדְשׁ". הוסיף רבי אלחנן ושאל: הרי שם מתגברים החילונים מורדי אור התורה? ענה לו רבי ישראל מאיר הכהן בעל החפץ חיים ואמר: "וְהָיָה קִדְשׁ". הנביא משתמש כאן בוי"ו ההיפוך, על מנת להשמיענו שבסופו של דבר תהיה בארץ ישראל מהפכה רוחנית לקדושה ולטהרה.¹⁷

זוהי תוספת מרתקת המוסיפה נופך מיוחד על כל הידוע. החפץ חיים היה רבו של ר' אלחנן ווסרמן, אולם לא בכל העניינים היה ר' אלחנן תלמידו. החפץ חיים היה צדיק וקדוש, ולבו היה מסור לשמירת רוח היהדות בציבור. המגמות הכפרניות שהחלו משתרשות בארץ הקודש, חרו לו מאוד, והוא עורר הרבה עליהן. יחד עם זאת ראה באור חיובי את ההתיישבות, וחשב שזוהי עת פקידה, וכי הגיעה השעה.¹⁸ דומני שבזה לקחו שני תלמידיו הגדולים כל אחד משהו מרבם, כל אחד כפי אופיו אשורש נשמתו.

תקיפותו של ר' אלחנן כנגד התנועה הציונית הייתה ידועה כחריפה במיוחד, על כן לא פחות מהסכנה הגשמית שבחזו"ל, הוא ראה בעיני רוחו את הסכנה הרוחנית בארץ ישראל ומשום כך לא התקררה דעתו בדברי רבו על הפליטה שתהיה בארץ הקודש, מה שגרם לו לשוב ולשואל: "הרי שם מתגברים החילונים מורדי אור התורה?", אך כאן בדיוק מפעימה ומפתיעה קריאתו העמוקה של החפץ חיים את הסיפא של הפסוק: "וְהָיָה קִדְשׁ". הִיָּה - לשון עבר, וְהָיָה - בתוספת וי"ו ההיפוך - לשון עתיד. רוצה לומר שבתחילה תהיה בארץ ישראל הצלה פיזית, אך בהמשך תתעורר כאן גם מהפכה רוחנית, עד שישתנה המצב מתוכו, בתהליכים פנימיים, וְהָיָה קִדְשׁ!

17 ידעאל מלצר, דרך עץ החיים; תולדותיו והנהגותיו של רבי איסר זלמן מלצר, הוצאת ארוי החן תשמ"ו, כרך שני, עמ' 460.

18 כעדות בנו יחידו ר' אריה לייב בספר מכתבי הרב חפץ חיים, ח"א, קיצור תולדות, עמ' 76: "ידעו נא הקוראים כי מר אבא לא היה מן הקיצוניים בין החרדים בדבר הציונות". ראו עוד שם עמ' 44 שבנו מתאר תא התייחסות הח"ח לתנועת העליה הגדולה לא"י בשנת תר"ג-תרנ"א בחושבו כי "מעירני על ההתעוררות הגדולה בכל פנות עמנו לעלות לארצנו הקדושה, ומשער כי הימים הם ימי עקבתא דמשיחא, וכי פקד ה' את עמו ואפשר הוא אתחלתא דקיבוץ גלויות... והיה מן הראוי לקנות קרקע ולעלות לארץ".

”מדינת ישראל שקמה בל תימוט”

שורשה של מסורת זו מהחפץ חיים אינה רק בבחינת פרשנות פסוקים. זהו מבטו העמוק והחודר על המציאות של איש קדוש, מבט העולה מכל התנ”ך ומבוסס על מאמרי חז”ל רבים מאוד, בהם מבואר שגלות שלישית לא תהיה.¹⁹ כך ידוע ומפורסם גם על הרב הרצוג זצ”ל, שבשנת 1941 שהה בווישינגטון לצורך טיפול רפואי, וכשהתכונן לחזור ארצה הזהירו רוזבלט נשיא ארצה”ב ואמר לו: אין לך לאן לחזור עד שתגיע לשם, ישתלטו צבאות הנאצים על ארץ ישראל, מוטב לך להישאר כאן. אך הרב הרצוג ענה לו שהמציביא הגרמני ארווין רומל ימ”ש, לא יצליח לפלוש לארץ הקודש משום שנביאנו ניבאו רק על שתי חורבנות, הם לא ניבאו על חורבן שלישי של היישוב היהודי בארץ הקודש.²⁰

בדרך דומה התבטא גם המקובל הקדוש מרן הרב חרל”פ זצ”ל, ודבריו שנאמרו בקום המדינה מהדהדים באוזנינו ומרעימים בקולם היום יתר מתמיד. במכתבו מודה הרב בשמחה על המדינה שקמה, ומביע תקווה גדולה שהשחרור לא יהיה רק שחרור מכבלי עול הגויים אלא גם מכבלי התרבות הגויית:

היום הרת עולם, הגיעה העת ובאה השעה הגדולה אשר עיני כל בית ישראל מצפים ומייחלים לעמוד בקרן אור אורם, כשם שנשתחררו בגופם מעול הגלות של הגויים אשר אמרו להכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד, כן ישתחררו גם ברוחם מעול הגלות להיות מופגים מכל הדעות המתועבות שנספגו אל תוכם במשך ימי החושך והגלות. וכשם שחזרו לארצם בארץ ממשלתם כן יחזרו למלכותם ולדעת קדשם.

לאחר מכן הוא פונה אל בוני הארץ והמנהיגות המדינית, וקורא להם מדם לבו לשוב אל שורשי האומה. הוא מצביע על ההתנגשות שבין הישראליות האוניברסלית לבין היהדות

19 יש מקום להזכיר כאן גם את הנכתב ע”י תלמידי הגר”א בספר קול התור פ”א אות י: ”פליטה בציון, עפ”י הכתוב: כִּי בְּהָרְצִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַם תִּהְיֶה פְּלִיטָה... וּבְשָׂרִידִים אֲשֶׁר ה’ קָרָא (יואל ג, ה)... ובמידה שיגדל קבוץ גלילות יתגבר הסטרא אחרא, ואז תוסיף גם קטגוריה נגד אלה שאינם מחזקים בקבוץ גלילות אחר שנפתחה האתחלתא בזה, כי אז תהיה פליטה בציון ובירושלים ובשרידים וד”ל. ועל זאת דאג רבנו מאד”.

20 יעקב הרצוג, עם לבדר ישכון, ירושלים תשמ”א, עמ’ 16, לבירור מעמיק בנושא ראו הרב ארי יצחק שבט, ”לא תהיה גלות נוספת (על אמרתו של הרב הרצוג)”, צהר; כתב עת תורני, כא תשס”ה, עמ’ 111-120. ראו עוד הרב אליהו גורפינקל, ”גאולה שלישית אין לה הפסק; במה דברים אמורים”, המעין נא, ג (תשע”א) 53-64; הרב יעקב פילבר, ”גאולת ישראל השלישית”, שם נא, ד (תשע”א) עמ’ 39-44; הרב אליהו גורפינקל, ”גאולה שלישית אין לה הפסק - לחזור על הראשונות”, שם נב, א (תשע”ב) עמ’ 61-65; הרב ארי יצחק שבט, ”שיטת הרב קוק והרב הרצוג בענין הגאולה השלישית”, שם נב, ב (תשע”ב) עמ’ 162-167.

המסורתית, ומבקש מהם להרים על נס את הרוח היהודית:

אש עצורה בעצמותי ולבכי בוער ולא אוכל לעצור במלים ולהגיד נכוחות, נגד כל המתאמצים בכל לבכם להשיג לישראל את תקומת מדינתם, כי לו חכמו ישכילו זאת להטות אוזן ללחש נשמתם, היו שומעים את הד קול ה' הקורא עליהם ותופס אותם בבגדם ואומר חזרו בכם, חזרו בכם, שובו אלי ואשובה אליכם, תנו לישראל להרים ראשם בכך ישי בראש!

וכאן ישנה תפנית לא מובנת לכאורה בדברי הרב חרל"פ זצ"ל, באומרו דבר שנראה כאינו מן העניין:

ואמנם הדבר ברור כשמש בצהרים שחורבן שלישי לא יהיה עוד, ומדינת ישראל שקמה לתחיה בל תמוט לעולם ועד, אבל אוי לי אם אומר. חבל חבל על אותם אשר ישימו מכשולים על דרכה ויביאו אותה לידי שואה ח"ו בעוזבם את ד' ואת בריתה, ולהעמיד את גורלה בגורל החול גרידא... אולם בזאת ננחם כי בטוחים אנו בחסדי ה' הנאמנים ואהבתו הנצחית לישראל עם קדושו, כי גם אלה אשר טחו עיניהם מראות... גם הם ישובו אל ה'. (מעייני הישועה, עמ' רכו)²¹

מה גורם לרב חרל"פ לדבר על חורבן האורב בפתח, מיד אחרי הודאתו על קום המדינה? אין זאת אלא שהאמת הפנימית והעמוקה מורה לו שאם לא יחזרו ישראל אל עצמיותם ושורשיהם, יש סיבה להתפוררות יסודות האומה, עד שלא יהיה קיום ח"ו למדינה שקמה. אך אמונתו הגדולה בהתקיימות חזון הנביאים, ובטחונו באהבת ה' הנצחית לעמו מורה לו באופן נחרץ כי "מדינת ישראל שקמה לתחיה בל תמוט". ומכל מקום אל לנו לנוח על זרי דפנה, שכן אופי המהלך הלאומי תלוי גם בנו, וכיוון שכן, כתב: "אוי לי אם אומר. חבל חבל על אותם אשר ישימו מכשולים על דרכה... בעוזבם את ה' ואת בריתו". וסיים בביטחון כי האומה תתעשת ותשוב ותחזק בע"ה.

21 ראו עוד הרב חרל"פ, "אין בידינו להחליט על הדברים העתידיים באיזה אופן יבואו", מי מרום, חלק כ, אגרות קדש, עמ' תכב-תכג.